

Лёс бібліятэк народнікаў у Мінску

Народнікі Георгій Пляханаў і Ісак Гурвіч, чые жыцці і дзейнасць былі шчыльна звязаныя з Мінскам ды іншымі гарадамі Беларусі, увайшлі ў гісторыю не толькі як стваральнікі сацыял-дэмакратычных партый і іншых рэвалюцыйных арганізацый, але і як вучоныя, асобы, неабыякавыя да культуры, знаўцы мастацтва, крытыкі і літаратары.

Рэвалюцыйным цэнтрам становіцца Мінск

У снежні 1876 года Пляханаў стаў адным з арганізатараў і актыўных удзельнікаў палітычнай дэманстрацыі, якая адбылася на плошчы каля Казанскага сабора ў сталіцы Расійскай імперыі Пецярбургу. У гэты час малады Георгій, як і старэйшыя таварышы-народнікі, быў прыхільнікам Вісарыёна Бялінскага (сваяк Пляханавы па маці) і Мікалая Чарнышэўскага. Не выпадкова, што першае сур'эзнае палітычнае мерапрыемства, у якім удзельнічалі рабочыя і студэнты, ураджэнцы беларускіх губерняў, было прысвечана Чарнышэўскаму, які знаходзіўся ў той час у ссылцы. Сярод пецярбургскіх аднадумцаў Георгія Пляханавы, а пазней і актыўных удзельнікаў "Чорнага перацзелу" ў Мінску, бы-

лі былыя студэнты пецярбургскага ўніверсітэта Анатоль Бонч-Асмалоўскі (урадзенец Віцебска), мінчане Ісак Гурвіч і ягоная сястра Яўгенія — арганізатар пляханаўскай друкарні ў Мінску, перакладчыца "Капітала" Карла Маркса, актыўная ўдзельніца падрыхтоўкі I з'езда РСДРП і I з'езда Бунда, а таксама (у 1917 годзе) член выканкама Мінскага савета дэпутатаў.

Калегі і сябры Георгія Пляханавы, у прыватнасці тыя, з кім ён ствараў арганізацыю "Вызваленне працы", паўплывалі на ягоныя ідэйна-тэарэтычныя погляды. Сярод іх былі людзі, якія мелі беларускія карані і звязвалі сваё жыццё з этнічнымі беларускімі землямі — Вера Засуліч, ураджэнка Смаленскай губерні, Павел Аксельрод, што доўгі час жыў і вучыўся ў Магілёве (там жа — і народніца Ганрыета Дабрускіна, якая дастаўляла рэвалюцыйную літаратуру ў Беласток і Варшаву), а пазней і Любоў Аксельрод з Віленскай губерні.

У 1877 і 1878 гадах за сваю рэвалюцыйную дзейнасць Пляханаў арыштоўваўся. З прычыны ўзмацнення ціску ўладаў ён вымушаны быў некалькі разоў эміграваць за мяжу, але сувязі з Расійскай імперыяй, у прыватнасці, з беларускімі народнікамі (у першую чаргу з

"чорнаперацзельцамі"), не спыніліся. Ён адыбраўся тое, што да эміграцыі Пляханаў неаднаразова прыязджаў у Мінск, дзе займаўся арганізацыяй падпольнай друкарні "чорнаперацзельцаў" (у ёй выйшлі газеты "Чорны перацзел" (№№ 3 — 5) і "Зерне" (№№ 3 — 6). Частка супрацоўнікаў друкарні мінскай групы пад пагрозай арышту была вымушана з'ехаць за мяжу). Наогул, у заходніх губернях імперыі народнікі першапачаткова (пасля расколу арганізацыі "Зямля і воля") прытрымліваліся пазіцыі пляханаўскага "Чорнага перацзелу". Асабліва шмат яго прыхільнікаў знаходзілася ў Мінску. Да ліку самых актыўных адносяць Анатоля Бонч-Асмалоўскага, Яўгенію Гурвіч і членаў іх сем'яў.

1880 год Пляханаў з жонкай пад прозвішчам дваран Сямашкаў сустрэлі ў Пецярбургу, адкуль Георгій Валянцінавіч павінен быў зноў тэрмінова з'ехаць. Спачатку ў Мінск, куды перамясціўся цэнтр палітычнага жыцця "Чорнага перацзелу", а потым — за мяжу. У гэты час у сталічных гарадах і буйных губернскіх цэнтрах вяліся масавыя арышты рэвалюцыянераў-народнікаў — асабліва пасля каранацыі імператара Аляксандра III. Рэпрэсіі значна ўзмацніліся і ў заходніх губернях, у тым ліку ў Мінску, Магілё-

ве, Віцебску, Гродне і Вільні. Разам з тым, Аляксандр III у 1883 годзе амніцыраваў удзельнікаў паўстання 1863 — 1864 гадоў. Верагодна, гэтыя абставіны надалі дадатковы аптымізм студэнцкім арганізацыям Пецярбурга, якія выступалі з ініцыятывай аб'яднання народніцкіх арганізацый Беларусі і стварэння групы "Гоман". Сярод галоўных ідэолагаў і арганізатараў "Гомана" быў Аляксандр Марчанка, які ў 1881 годзе ўзначальваў студэнцкі гурток "Беларуская грамада".

Замойца кніг — паэт Адам Гурыновіч

Народнікі-эмігранты значна паўплывалі на аднапартыйцаў, што засталіся, у прыватнасці, у Беларусі, у тым ліку на паэта і рэвалюцыянера Адама Гурыновіча, ягоных аднадумцаў, а таксама на дэлегатаў I з'езда РСДРП ды іншых беларускіх сацыялістаў. Так, Адам Гурыновіч стварыў у Пецярбургу групу рэвалюцыйнай моладзі. Затым праз сваіх сяброў звязаўся з Георгіем Пляханавым і замаўляў рэвалюцыйную літаратуру. Па меркаванні даследчыка Івана Лушчыцкага, замовы кніг Пляханавы і ягоных калег дасягалі 30 — 50 і нават 200 экзэмпляраў. Вядома і тое, што Гурыновіч падтрымліваў сувязь з

Георгій Пляханаў.

Юлія Гурвіч.

Ісак Гурвіч.

Пляханавым і ягонай групай “Вызваленне працы”. Наогул, Лушчыцкі быў перакананы: на светапогляд беларускага паэта, мысліцеля і членаў ягонай групы вялікі ўплыў аказалі работы Пляханавы “Сацыялізм і палітычная барацьба” і “Нашы рознагалосі”. Такія высновы былі зроблены на аснове ліста Адама Гурыновіча (ад 2 лістапада 1892 года) у Швейцарыю, а таксама іншых архіўных дакументаў.

Мінскія бібліятэкі Пляханавы і Гурвічы

Вядома, што ў 1922 годзе бліжэйшы паплечнік Пляханавы па рэвалюцыйным руху і мінскім народніцкім падполлі Ісак Гурвіч, які да гэтага часу стаў доктарам філасофіі і аўтарытэтным вучоным-жэанамістам у Нью-Ёрку, падарыў нядаўна створанаму Беларускаму дзяржаўнаму ўніверсітэту асабістую бібліятэку, у якой налічвалася некалькі тысяч тамоў. Менш вядомы лёс значнай часткі бібліятэкі Георгія Пляханавы, збіраць якую ён пачаў яшчэ ў той час, калі адкрываў у Мінску друкарню і ствараў органы кіравання народніцкай арганізацыі “Чорны перадрзел”.

Наогул, унікальную бібліятэку Пляханавы дапамаглі стварыць ягоныя беларускія паплечнікі і сябры. Асабліва вялікую ролю ў яе фарміраванні аказала фінансавая падтрымка Мікалая Судзілоўскага (нарадзіўся ў Магілёве), больш вя-

дамага як доктар Русэль. Пляханавы набываў (часта галадаючы) кнігі, у прыватнасці, “Капітал” Маркса, накіроўваў на выданне і набыццё кніг амаль усе сродкі сям’і (так, да канца XIX стагоддзя ў ягонай бібліятэцы налічвалася амаль дзве тысячы кніг на 18 мовах).

Лёс кнігазбору

Легенда бібліятэчнай справы ў Беларусі Іосіф Сімановіч (1892 — 1967) не толькі стаў першым дырэктарам Дзяржаўнай бібліятэкі БССР. Яшчэ да Кастрычніцкай рэвалюцыі ён скончыў Бернскі ўніверсітэт (1914) і быў знаёмы з першымі сацыял-дэмакратамі Расіі, у тым ліку з Пляханавым, Гурвічам і іншымі вядомымі асобамі. Сярод іх была і Юлія Гурвіч, у якой у 1922 годзе ён прымаў бібліятэку БДУ.

У Беларускай дзяржаўнай універсітэце і яго бібліятэцы дасюль шануюць першую загадчыцу і складальніцу кніжнага фонду БДУ Юлію Адольфаўну Гурвіч, сястру вядомага народніка і сацыял-дэмакрата, бліжэйшую супрацоўніцу друкарні Пляханавы ў Мінску. Аднак і старажылы БДУ не могуць згадаць лёс вядомай бібліятэкі ў некалькі тысяч тамоў, што была падаравана ўніверсітэту прафесарам з Нью-Ёрка Ісакам Гурвічам (зразумела, у ёй маглі аказацца і кнігі са збору Пляханавы). А справа ў тым, што бібліятэка БДУ ў 1922 годзе была аб’яднаная з Дзяржаўнай

бібліятэкай БССР. Апошняя (цяпер гэта галоўная бібліятэка краіны) быў перададзены амаль увесь фонд кніг БДУ, у тым ліку і падараваная бібліятэка Гурвічы.

Пасля трагічных падзей Другой сусветнай вайны ў Нацыянальнай бібліятэцы засталася літаральна некалькі кніг, гаспадаром або аўтарам якіх з’яўляўся Ісак Гурвіч. Супрацоўнікі аддзела рэдкай кнігі Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі дапамагалі аўтарам знайсці гэтыя вельмі ўнікальныя выданні.

Сувязі “Вызвалення працы” з рэвалюцыянерамі Беларусі былі распаўсюджаны на працягу ўсяго перыяду дзейнасці гэтай арганізацыі. Яны садзейнічалі пераходу перадавой часткі рэвалюцыянераў ад народніцтва да сацыял-дэмакратыі, а пазней і арганізацыі ў Беларусі вялікай колькасці рэвалюцыйных партый. Значную ролю ў гэтым адыгралі газеты, кнігі і іншая літаратура з бібліятэк Георгія Пляханавы, Ісака Гурвічы і іх аднадумцаў, якія засталіся ў Мінску, Вільні — гарадах, што адыгралі адметную ролю ў будучым лёсе незалежнай Беларусі.

Рыгор ЛЯНЬКЕВІЧ,
дацэнт кафедры культуралогіі
БДУ, кандыдат філасофіі,
Вольга СТАШКЕВІЧ,
навуковы супрацоўнік Інстытута
філасофіі НАН Беларусі

Ці застаўся кніжны “след” Пляханавы і Гурвічы ў Беларусі?

Стары будынак Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта ў Мінску.